

European Monitoring Centre
for Drugs and Drug Addiction

ESPAD

The European School Survey Project on Alcohol
and Other Drugs

CROATIAN INSTITUTE
OF PUBLIC HEALTH

EUROPSKO ISTRAŽIVANJE O PUŠENJU, PIJENJU I UZIMANJU DROGA MEĐU UČENICIMA 2019.

The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs

SVEZAK 2.

PONAŠAJNE OVISNOSTI

Zagreb, 2023. godine

HRVATSKI ZAVOD ZA JAVNO ZDRAVSTVO

EUROPSKO ISTRAŽIVANJE O PUŠENJU, PIJENJU I UZIMANJU DROGA MEĐU UČENICIMA

ESPAD

THE EUROPEAN SCHOOL SURVEY PROJECT ON ALCOHOL AND OTHER DRUGS

SVEZAK 2.

PONAŠAJNE OVISNOSTI

Zagreb, 2023. godine

EUROPSKO ISTRAŽIVANJE O PUŠENJU, PIJENJU I UZIMANJU DROGA MEĐU UČENICIMA 2019., HRVATSKA THE
EUROPEAN SCHOOL SURVEY PROJECT ON ALCOHOL AND OTHER DRUGS (ESPAD)

Prikaz hrvatskih nacionalnih rezultata iz 2019. godine, Svezak 2., Ponašajne ovisnosti

Izdavač

Hrvatski zavod za javno zdravstvo

Rockefellerova 7

10000 Zagreb

www.hzjz.hr

Urednik

izv. prof. dr. sc. Krunoslav Capak, prim. dr. med.

Autori

Martina Markelić, prof. sociologije

dr. sc. Ljiljana Muslić, prof. psihologije

Tina Rukavina, mag. psych.

izv. prof. dr. sc. Sanja Musić Milanović, dr. med.

Grafička priprema:

Studio HS internet d.o.o., Osijek

Tisak:

Studio HS internet d.o.o., Osijek

Veljača 2023.

ISBN: 978-953-8362-31-6

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 001166540.

Mrežna stranica publikacije:

www.hzjz.hr

Zahvale

Zahvaljujemo na potpori Ministarstvu zdravstva, Ministarstvu znanosti i obrazovanja, Agenciji za odgoj i obrazovanje. Posebno zahvaljujemo svim uključenim školama, roditeljima i djeci na ukazanom povjerenju i prepoznavanju važnosti istraživanja ESPAD.

Također zahvaljujemo svim odgojno-obrazovnim djelatnicima koji su nam u svojim školama pomogli provesti terensko istraživanje papir-olovka prema zadanim uputama. Zahvaljujemo i studentima psihologije i socijalne pedagogije s Filozofskog fakulteta i Hrvatskih studija te Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji su nam pomagali u organizaciji i pripremi terenskog dijela istraživanja. Posebnu zahvalu upućujemo Kristini Bartolec, koja je kao studentica Fakulteta hrvatskih studija, Odsjeka za psihologiju, pomagala u provedbi ESPAD istraživanja.

Ovu publikaciju pripremio je Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Služba za promicanje zdravlja, Referentni centar Ministarstva zdravstva za promicanje zdravlja. Hrvatski zavod za javno zdravstvo zadržava sva prava na ovu publikaciju.

Preporučeno navođenje izvora na sljedeći način:
Markelić M., Muslić Lj., Rukavina T. i Musić Milanović S. (2023).
Europsko istraživanje o pušenju, pijenju alkohola i uzimanju droga
među učenicima 2019., Svezak 2. Ponašajne ovisnosti, Zagreb:
Hrvatski zavod za javno zdravstvo.

Koordinator istraživanja ESPAD u Republici Hrvatskoj:
Hrvatski zavod za javno zdravstvo

Glavni istraživač 2019. godine za Hrvatsku:

Martina Markelić, prof. sociologije
zamjenica: dr. se. Ljiljana Muslić, prof. psihologije
Ostali članovi hrvatskog istraživačkog tima ESPAD 2019.:
Služba za promicanje zdravlja:
Diana Jovičić Burić, dr. med.
Nikola Lanščak, mag. soc.*
izv. prof. dr. se. Sanja Musić Milanović, dr. med.
Odjel za međuna rodnu suradnju:
dr. se. Iva Pejnović Franelić, dr. med.*

Služba za školsku medicinu, mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti:

prim. dr. se. Ivana Pavić Šimetin, dr. med.
Mario Hemen, ing.
dr. se. Dijana Mayer, dr. med.

* članovi tima su u vrijeme provedbe ESPAD istraživanja bili zaposlenici Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo

Sadržaj

1.	Uvod.....	8
2.	Vrijeme provedeno na internetu i društvenim mrežama	10
3.	Vrijeme provedeno u igranju igrica.....	16
4.	Kompulzivna uporaba interneta.....	21
	4.1. Kompulzivna uporaba interneta i depresivni simptomi	24
5.	Učestalost igranja igara na sreću.....	26
6.	Zaključni osvrt	31
7.	Literatura.....	33

1. Uvod

Europsko istraživanje o pušenju, pijenju i uzimanju droga među učenicima (*European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs – ESPAD*) međunarodno je istraživanje koje se od 1995. godine svake četiri godine provodi među učenicima u dobi od 15-16 godina (odnosno među učenicima koji u kalendarskoj godini provedbe istraživanja navršavaju 16 godina) u tridesetak europskih zemalja, uključujući Hrvatsku. Hrvatska je sudjelovala u svim valovima istraživanja, a 2019. godine proveden je sedmi val. Kroz sedam valova istraživanja ukupno je sudjelovalo 47 zemalja.

Temeljni cilj istraživanja ESPAD prikupljanje je standardiziranih i međunarodno usporedivih podataka o pušenju cigareta, pijenju alkohola, uporabi psihoaktivnih droga te drugim rizičnim ponašanjima među učenicima u što većem broju europskih zemalja, a kako bi se unaprijedile spoznaje o korištenju sredstava ovisnosti među adolescentima, što uključuje i utvrđivanje i praćenje čimbenika koji utječu na njihov odabir korištenja sredstava ovisnosti. Ponavljanje istraživanja istom metodologijom i na jednako odabranim uzorcima populacije učenika osigurava valjanost usporedbe i provjere rezultata od 1995. godine. Krajnji cilj je pružiti čvrstu osnovu za pomoć pri kreiranju javnih politika, posebno onih usmjerenih mladima.

Metodologija istraživanja detaljno je prezentirana u publikaciji *Europsko istraživanje o pušenju, pijenju i uzimanju droga među učenicima 2019.* – Svezak 1., Sredstva ovisnosti dostupnoj na mrežnim stranicama Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo te na poveznici <https://www.hzjz.hr/sluzba-promicanje-zdravlja/europsko-istrazivanje-o-pusenju-pijenju-i-uzimanju-droga-rezultati-za-2019/> .

Istraživanje provedeno 2019. godine uključivalo je prikupljanje podataka i o drugim potencijalno rizičnim ponašanjima mladih (uporaba interneta, igranje videoigara, kockanje), koje ćemo predstaviti u ovoj zasebnoj publikaciji.

Poremećaji uzrokovani ovisničkim ponašanjima su prepoznatljivi i klinički značajni sindromi povezani s uznemirenosti ili smetnjama u svakodnevnim aktivnostima koji se razvijaju kao rezultat opetovanog uključivanja u nagrađujuća ponašanja isključujući korištenje tvari koje izazivaju ovisnost (1).

Ponašajne ovisnosti predstavljaju novi izazov za sve koji se bave mladima. Ovisnost se razvija iz ponašanja koja iz navike prelaze u ponavljajuće i primoravajuće, odnosno u ovisničko ponašanje (npr. pretjerano provođenje vremena u online okruženju, provjeravanje društvenih mreža, online kupovina, igranje kompjutorskih igara, patološko kockanje, online klađenje)(2).

Sve duljim korištenjem interneta osobe se socijalno izoliraju, tjelesno i mentalno iscrpljuju, što se naravno odražava na obiteljskom, socijalnom, školskom ili radnom funkcioniranju, a na kraju može rezultirati potpunom psihičkom dekompenzacijom. U većem riziku za razvoj ovisnosti o internetu svakako su osobe koje teže kontroliraju vlastito ponašanje te nesigurne, povučene i usamljene osobe. Danas, sve više adolescenata i mladih razvija ovisnost o internetu, a da toga nisu svjesni ni oni ni njihovi roditelji, što postaje ozbiljan problem za njihov uspješan i produktivan život te nepovoljno utječe na dinamiku i odnose u obitelji.

Istraživački ESPAD projekt je prepoznao probleme koji se povezuju s novim oblicima ovisnosti te je u posljednjih dvadeset godina uvođenjem novih indikatora u upitnik odgovarao na znanstvene potrebe praćenja ovog problema. Setovi varijabli o korištenju društvenih mreža, vremenu koje mladi provode u *online* okruženju, igranju igrica te o kockanju i klađenju u tradicionalnom i *online* okruženju postupno su uključivani u upitnik preko izbornih i nacionalno specifičnih pitanja. U ESPAD 2019 istraživanju upitnik se sastojao od 24 obvezne varijable kojima se istražuje korištenje društvenih mreža, vrijeme koje mladi provode u *online* prostoru, igranju igrica te o kockanju i klađenju u tradicionalnom i *online* okruženju.

Podaci koji će biti prezentirani u ovoj publikaciji odnose se na razdoblje prije COVID-a. Samo razdoblje pandemije je intenzivnije uključilo internet u naše živote za obavljanje elementarnih životnih potreba. U kojoj mjeri je COVID utjecao na korištenje interneta moći ćemo usporediti s podacima iz novog vala ESPAD istraživanja koje će biti provedeno 2024. godine.

2. Vrijeme provedeno na internetu i društvenim mrežama

Suvremeno društvo i moderan način života u značajnoj mjeri utječu na sve, a posebno na mlade. Svakodnevni život danas je nezamisliv bez uporabe interneta. Nesumnjivo je da je internet donio mnoge prednosti u život suvremenih obitelji te im olakšao rješavanje različitih situacija s kojima se svakodnevno susreću. Primjerice, putem interneta članovi obitelji danas mogu puno brže i lakše izmjenjivati informacije i usklađivati međusobne dogovore. Nove digitalne aplikacije omogućile su online kupovinu, online plaćanje režijskih troškova, praćenje nastave na daljinu, određivanje poslovnih zadataka od kuće i slično. Na taj način smanjena je potreba za odlaskom u dućane, banke, škole, radne organizacije ili na druga javna mjesta, što se pokazalo izuzetno korisnim u aktualnim situacijama provođenja mjera fizičke distance tijekom pandemije COVID-19 (3).

Potpunu kontrolu nad svojim ponašanjem i vremenom koje posvećujemo virtualnom svijetu imamo ako korištenje interneta ima jasan cilj i svrhu i ako ga možemo napustiti u svakom trenutku. Ako osoba umjesto izlaska vani, odabire ostanak kod kuće živeći život putem društvenih mreža, te većinu svog vremena provodi na internetu stalno provjeravajući društvene mreže i *online* sadržaje, može se razviti ovisnost.

Rezultati istraživanja nam govore da je internet u značajnoj mjeri zastupljen kao oblik provođenja vremena. Gotovo su svi učenici svakodnevno prisutni u *online* okruženju. Prema podacima prikazanim u Tablici 1. 92,6 % učenika svakodnevno provodi vrijeme u *online* okruženju, dodatno još 5,1 % učenika to čini minimalno jednom tjedno. Tek 2,8 % mladića i 1,9 % djevojaka provode svoje vrijeme rjeđe od jednom mjesečno u *online* okruženju.

Tablica 1. Vrijeme provedeno na internetu kao slobodna aktivnost po spolu (%)

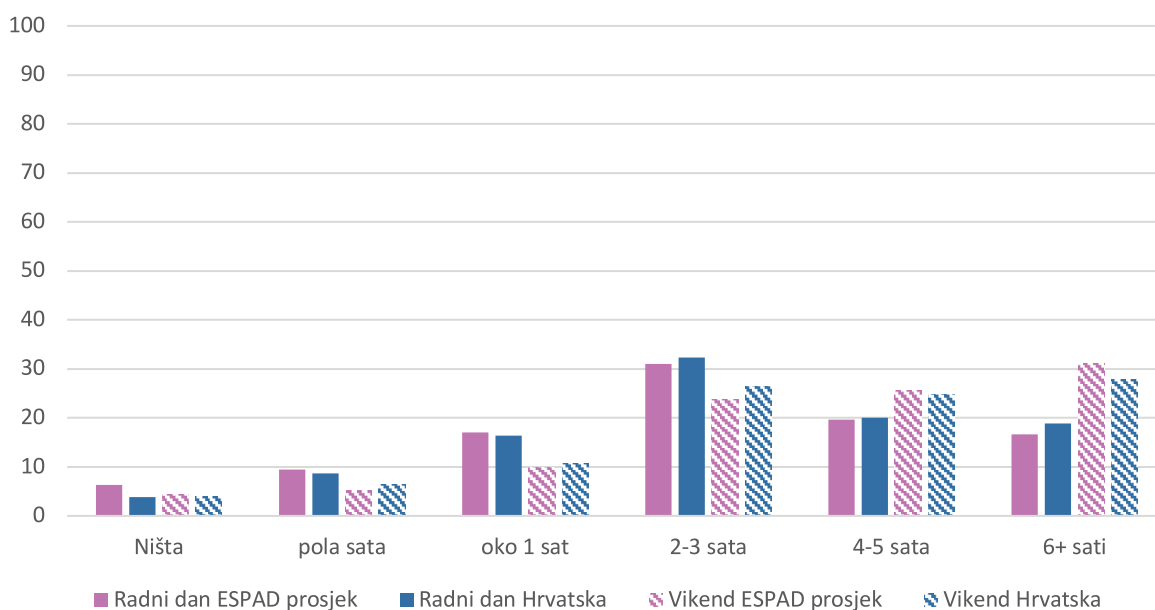
Vrijeme provodi na internetu..	Mladići	Djevojke	Ukupno
Nikada	1,0	0,8	0,9
Nekoliko puta godišnje	0,7	0,5	0,6
Jednom ili 2x mjesečno	1,1	0,6	0,8
Najmanje 1x tjedno	6,3	3,7	5,1
Skoro svaki dan	91,0	94,3	92,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Tablica 2. Korištenje društvenih mreža radnim danom i vikendom po spolu (%)

Društvene mreže prošli tjedan: RADNI DAN	Mladići	Djevojke	Ukupno
Ništa	5,8	1,7	3,8
Pola sata ili manje	12,2	5,0	8,7
oko 1 sat	19,6	12,9	16,4
2-3 sata	30,3	34,3	32,3
4-5 sati	16,3	23,8	19,9
6 sati ili više	15,7	22,4	18,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0
Društvene mreže prošli tjedan: VIKEND	Mladići	Djevojke	Ukupno
Ništa	6,0	1,7	3,9
Pola sata ili manje	8,8	4,0	6,5
oko 1 sat	14,6	6,3	10,6
2-3 sata	27,5	25,5	26,5
4-5 sati	20,4	29,6	24,8
6 sati ili više	22,8	32,9	27,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0

U Tablici 2. prikazani su rezultati utrošenog vremena za komunikaciju s prijateljima *online* kanalima putem društvenih mreža radnim danom i vikendom. Zabrinjava podatak da više od dva sata dnevno radnim danom u *online* komunikaciji provede 71,1 % učenika, od toga 80,5 % djevojaka i 62,3 % mladića. Podaci o utrošenom vremenu vikendom su još učestaliji, tako 70,7 % mladića i 88,0 % djevojaka izjavljuje da u *online* komunikaciji provede više od dva sata. Vidljivo je da se udio utrošenog vremena vikendom kod djevojaka povećava gotovo linearno, dok je udio mladića najviši u intervalu od 2 do 3 sata. Rezultati dobiveni ESPAD istraživanjem potvrđuju i druga istraživanja, tako rezultati najnovije europske studije o djeci i internetu “EU Kids Online 2020: Rezultati istraživanja u 19 zemalja” pokazuju da djeca u dobi od 9 do 16 godina na internetu provode do tri i pol sata dnevno (4).

Slika 1. Korištenje društvenih mreža radnim danom i vikendom, usporedba Hrvatske i ESPAD prosjeka (%)

Na Slici 1. prikazana je usporedba vremena provedenog u komunikaciji putem društvenih mreža učenika u Hrvatskoj i ESPAD prosjeka radnim danom i vikendom. Podaci prikazani na grafu pokazuju da učenici u Hrvatskoj podjednako koriste društvene mreže za komunikaciju s prijateljima u odnosu na ESPAD prosjek u svim vremenskim intervalima.

Učenike se u istraživanju također pitalo da procijene provode li previše vremena na društvenim mrežama. Podatke o odnosu njihove precepcije vremena provedenog na društvenim mrežama povezali smo s vremenom koje su izjavili da su proveli koristeći društvene mreže (Tablica 3.). Većina učenika koji provode dva ili više sati na društvenim mrežama svjesna je količine vremena izjavljujući da se jako slažu ili djelomično slažu s navedenom tvrdnjom. Od učenika koji na društvenim mrežama provode 2-3 sata radnim danom njih 68,9 % navodi da se djelomično slažu ili se jako slažu, nadalje 74,6 % učenika koji dnevno provode 4-5 sati na društvenim mrežama također se slažu s tom tvrdnjom, a 71,9 % učenika koji dnevno provedu 6 i više sati na društvenim mrežama je izjavilo da se slažu s tvrdnjom da provode previše vremena na društvenim mrežama.

Tablica 3. Odnos vremena provedenog na društvenim mrežama radnim danom s doživljajem vremena provedenog na društvenim mrežama (%)

Društvene mreže prošli tjedan: radni dan	Mislim da provodim previše vremena na društvenim mrežama					
	Jako se slažem	Djelomično se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se ne slažem	Jako se ne slažem	Ukupno
Ništa	35,6	23,8	14,9	6,9	18,8	100,0
Pola sata ili manje	17,6	20,2	20,6	12,2	29,4	100,0
Oko 1 sat	13,6	34,2	23,9	17,0	11,4	100,0
2-3 sata	26,3	42,6	16,7	8,0	6,5	100,0
4-5 sati	38,1	36,5	14,0	5,0	6,4	100,0
6 sati i više	44,8	27,1	11,2	6,6	10,3	100,0
Ukupno	29,6	34,4	16,6	8,9	10,5	100,0

Tablica 4. Loše raspoloženje uslijed nedostupnosti društvenih mreža (%)

Loše raspoloženje kad ne mogu provoditi vrijeme na društvenim mrežama	Mladići	Djevojke	Ukupno
Jako se slažem	12,3	12,0	12,2
Djelomično se slažem	20,1	22,6	21,3
Niti se slažem niti se ne slažem	18,1	23,6	20,7
Djelomično se ne slažem	14,7	17,0	15,8
Jako se ne slažem	34,7	24,9	30,0
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Loše raspoloženje kao posljedica nedostupnosti društvenih mreža predstavlja jedan od pokazatelja štetnog utjecaja ili ovisnosti o njima. U Tablici 4. prikazano je u kojoj se mjeri učenici slažu ili ne slažu s tvrdnjom da su loše raspoloženi ukoliko im društvene mreže nisu dostupne. Prema podacima 33,5 % učenika navodi da se jako ili djelomično slaže s tvrdnjom da se loše osjećaju bez društvenih mreža, podjednako mladići (32,4 %) i djevojke (34,6 %). Djelomično i jako neslaganje, odnosno doživljaj da neprovođenje vremena na društvenim mrežama ne utječe na njihovo raspoloženje navodi 35,8 % učenika. Gotovo polovica mladića (49,4 %) izjavljuje da nema problema s nedostupnošću društvenih mreža dok je udio djevojaka nešto manji (41,9 %).

Tablica 5. Roditeljsko prigovaranje zbog vremena provedenog na društvenim mrežama po spolu (%)

Roditelji prigovaraju da provodim previše vremena na društvenim mrežama	Mladići	Djevojke	Ukupno
Jako se slažem	23,6	36,4	29,8
Djelomično se slažem	32,8	35,9	34,3
Niti se slažem niti se ne slažem	18,8	14,1	16,5
Djelomično se ne slažem	11,2	6,4	8,9
Jako se ne slažem	13,6	7,3	10,5
Ukupno	100,0	100,0	100,0

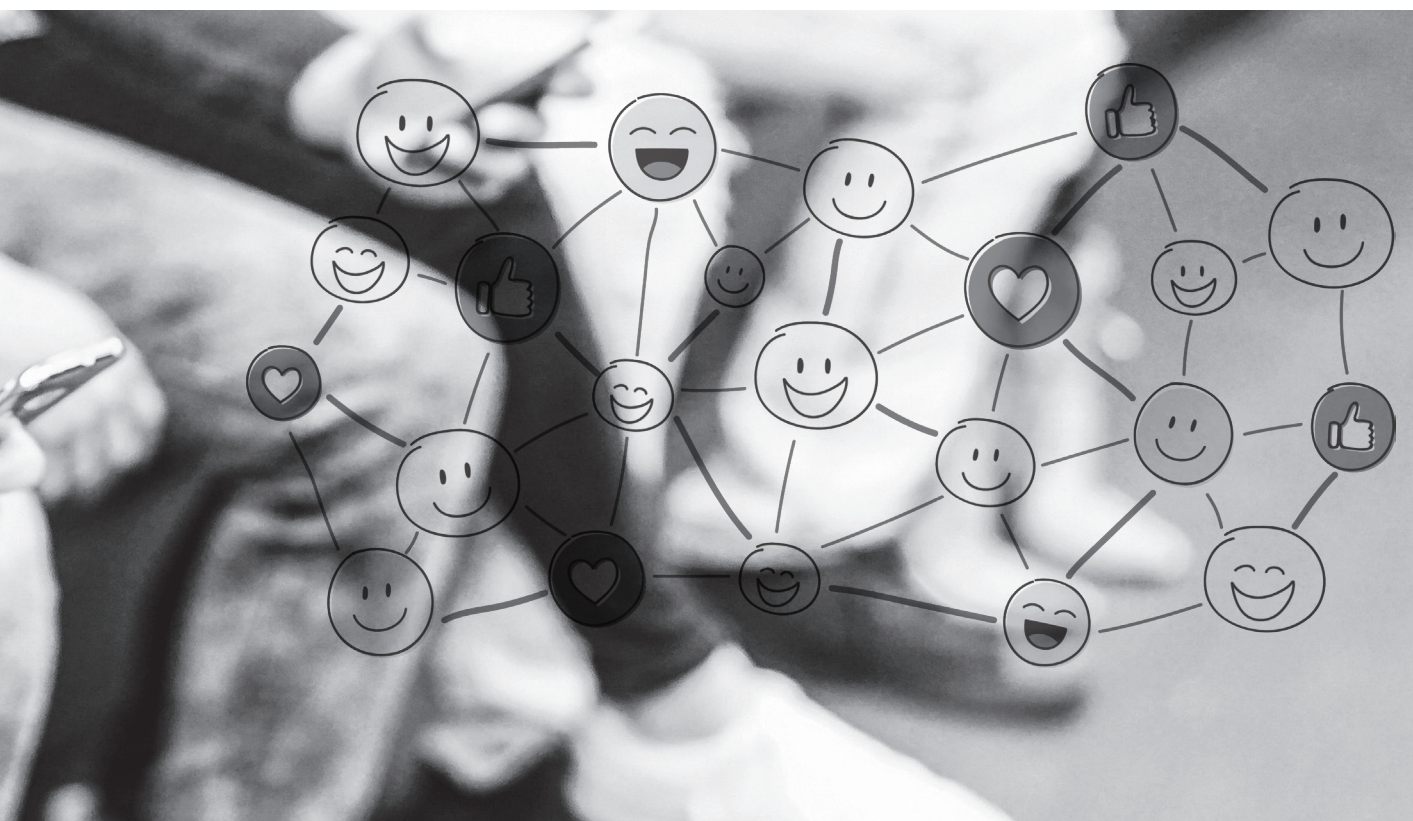
Roditeljska reakcija uporabe društvenih mreža učenika sudionika ESPAD istraživanju prikazana je u Tablici 5. Učenici su procjenjivali u kojoj se mjeri slažu s tvrdnjom da im roditelji prigovaraju zbog količine vremena provedenog u korištenju društvenih mreža i igranja igrica. Tako 64,1 % učenika navodi da se jako ili djelomično slaže s tvrdnjom da im roditelji prigovaraju zbog društvenih mreža. **Što je znatno manji udio u odnosu na podatke** o vremenu koje učenici provode na društvenim mrežama radnim danom i vikendom (Tablica 2.), udio od 71,1 % učenika koji na društvenim mrežama provedu više od 2 sata radnim danom i 79,0 % učenika koji to čine vikendom i slaganje s tvrdnjom o roditeljskom prigovaraju upućuje da roditelji vrijeme koji učenici provedu na društvenim mrežama ne prepoznaju kao značajan problem.

Tablica 6. Odnos osobnog doživljaja vremena provedenog na društvenim mrežama i roditeljskog prigovaranja zbog vremena provedenog na društvenim mrežama (%)

Osobni doživljaj- previše vremena na društvenim mrežama	Roditeljsko prigovaranje za vrijeme provedeno na društvenim mrežama					
	Jako se slažem	Djelomično se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se ne slažem	Jako se ne slažem	Ukupno
Jako se slažem	61,3	22,6	7,8	3,3	5,0	100,0
Djelomično se slažem	29,4	32,2	18,0	9,7	10,7	100,0
Niti se slažem niti se ne slažem	13,4	21,1	27,8	17,8	19,8	100,0
Djelomično se ne slažem	9,8	13,5	10,2	27,5	38,9	100,0
Jako se ne slažem	10,4	7,3	8,0	10,7	63,7	100,0
Ukupno	32,5	23,2	14,8	10,8	18,6	100,0

Osobni doživljaj i precepcija okoline o vremenu provedenom u nekoj aktivnosti često se može razlikovati. U Tablici 6. prikazan je odnos osobni doživljaj količine vremena provedenog na društvenim mrežama i roditeljskog prigovaranja zbog vremena provedenog na društvenim mrežama. Prema podacima učenici su svjesni vremena koje provedu na društvenim mrežama, tako 61,3 % učenika izjavljuje da se slažu da provode previše vremena na društvenim mrežama te navode da se jako slažu da im zbog toga roditelji prigovaraju.

3. Vrijeme provedeno u igranju igrica

Moderno je društvo do te mjere osiromašilo dječje igranje da se danas mnoga djeca ni ne znaju igrati bez „uređaja“. Uz vrijeme koje mladi provode na društvenim mrežama dodatno vrijeme provode i u igranju igrica putem raznih konzola ili u *online* okruženju. Kućne videoigre često postaju zamjena za bezbrižno dječje igranje u dvorištima i gotovo epidemijska zaraza djece na svim kontinentima. Vrlo su realne slike dječjih igrališta na kojima djeca umjesto da se igraju, sjede i igraju igrice na nekom uređaju. Igrice su popularne i među adolescentima. Igrajući, oni gube osjećaj za vrijeme ili osjećaj za realnost zanemarujući druge obveze (5). Mnogi navode da ih koriste kao način opuštanja, što nije rijetko i u odrasloj dobi.

Podaci koje stručnjaci ističu o takvom načinu provođenja vremena su zabrinjavajući. Istraživanje provedeno 2016. godine među djecom osnovnoškolaca u dobi od 10 do 15 godina na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije pokazalo je da najveći broj djece svakodnevno igra igrice (39,4 %), 2 do 3 puta tjedno to čini 31,2 % djece dok samo 29,4 % djece igra igrice vikendom (6).

Podaci o vremenu provedenom u igri videoigrica na svjetskom nivou govore da 66 % djece u dobi 8-12 godina dnevno igra videoigre dva sata dnevno, a u dobnoj skupini 13-17 godina se vrijeme provedeno u igranju videoigara povećava na dva i pol sata dnevno (7).

U ESPAD istraživanju učenike smo pitali koliko su vremena proveli u igranju videoigara radnim danom i vikendom u posljednjih 30 dana (Tablica 7.). Podaci nam govore da više od polovice (56,8 %) 16-godišnjaka **radnim danom** ne igra igrice ili to čini rijeđe od pola sata dnevno te da djevojke u većoj mjeri ne provode svoje slobodno vrijeme na taj način (78,4 %) u odnosu na mladiće (36,6 %). Udio učenika koji vikendom igraju igrice je veći, tako sat i više u igranju igricama provede 53,4 % učenika, od toga više mladića (76,0 %) u odnosu na djevojke (29,2 %).

Tablica 7. Igranje igrica u posljednjih 30 dana radnim danom i vikendom po spolu (%)

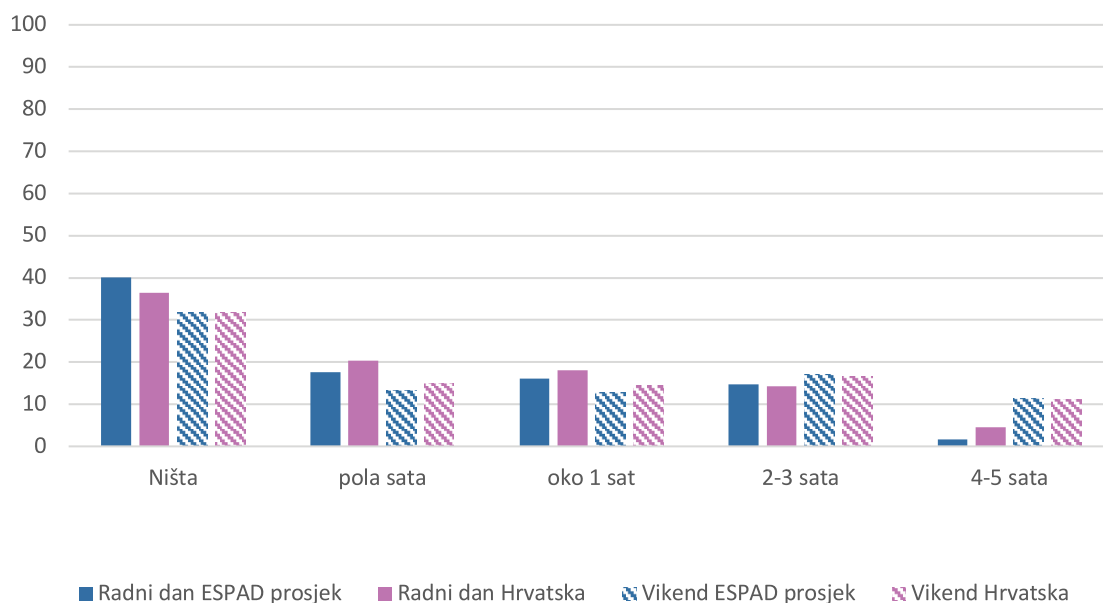
Igranje igrica u posljednjih 30 dana: RADNI DAN	Mladići	Djevojke	Ukupno
Ništa	21,2	52,8	36,5
Pola sata ili manje	15,4	25,6	20,3
Oko 1 sat	24,6	11,1	18,0
2-3 sata	21,8	6,0	14,2
4-5 sati	7,0	1,8	4,5
6 sati ili više	10,0	2,7	6,5
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Igranje igrica u posljednjih 30 dana: VIKEND	Mladići	Djevojke	Ukupno
Ništa	15,0	49,7	31,7
Pola sata ili manje	9,0	21,1	14,9
Oko 1 sat	15,9	12,8	14,4
2-3 sata	23,9	8,8	16,7
4-5 sati	17,6	4,0	11,0
6 sati ili više	18,5	3,5	11,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Usporedba ESPAD prosjeka i Hrvatske u vremenu provedenom u igranju igrica prikazani su na Slici 2.

Učenici u ESPAD zemljama u prosjeku manje igraju igrice radnim danom, radnim danom uopće ne igra igrice 40,1 % učenika u odnosu na 36,5 % u Hrvatskoj. Rezultati za igranje igrica vikendom su podjednaki za ESPAD prosjek i Hrvatsku.

Slika 2. Igranje igrica u posljednjih 30 dana radnim danom i vikendom, usporedba Hrvatske i ESPAD prosjeka (%)

U Tablici 8. prikazan je doživljaj količine provedenog vremena u igri videoigrica učenika sudionika ESPAD istraživanja. Učenici su u potpunosti svjesni vremena provedenog u igri. Više od polovice učenika koji igraju igrice više od 2-3 sata dnevno se djelomično ili jako slažu s tvrdnjom da provode previše vremena igrajući igrice. Čak 52,7 % učenika koji su izjavili da radnim danom u igri igrice provedu šest i više sati se djelomično ili jako slažu s tvrdnjom da previše vremena provode u takvom obliku igre. Zabrinjava podatak o udjelu od 23,7 % učenika koji u igri video igrice provedu šest i više sati dnevno i ne smatra da je to previše vremena.

Tablica 8. Odnos vremena provedenog u igri igrica i precepcija vremena provedenog u igri (%)

Vrijeme provedeno u igri igrica RADNIM DANOM	Mislim da provodim puno previše vremena igrajući igrice					Ukupno
	Jako se slažem	Djelomično se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se ne slažem	Jako se ne slažem	
Ništa	9,8	5,3	7,7	4,2	73,1	100,0
pola sata	7,6	12,1	11,0	12,6	56,8	100,0
oko 1 sat	7,3	22,8	20,8	18,7	30,3	100,0
2-3 sata	16,3	28,2	23,5	15,2	16,8	100,0
4-5 sata	28,7	28,7	15,6	8,2	18,9	100,0
6+ sati	30,5	22,0	19,2	4,5	23,7	100,0

Tablica 9. Loše raspoloženje zbog neigranja igrica po spolu (%)

Loše raspoloženje bez igranja igrica	Mladići	Djevojke	Ukupno
Jako se slažem	10,6	4,0	7,4
Djelomično se slažem	13,5	3,8	8,9
Niti se slažem niti se ne slažem	15,8	8,7	12,4
Djelomično se ne slažem	13,3	5,9	9,7
Jako se ne slažem	46,8	77,7	61,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Loše raspoloženje kao posljedica neigranja igrica predstavlja jedan od pokazatelja štetnog utjecaja ili ovisnosti o njima. Podaci o učenicima koji navode da se loše osjećaju ukoliko ne mogu igrati igrice prikazana je u Tablici 9. Tek 16,3 % učenika potvrđuje tvrdnju da se loše osjećaju kad nisu u mogućnosti igrati igrice. Djelomično i jako neslaganje, odnosno mišljenje da neigranje igrica ne utječe na njihovo raspoloženje navodi 72,3 % učenika.

Tablica 10. Roditeljsko prigovaranje zbog vremena provedenog u igranju igrica po spolu (%)

Roditeljsko prigovaranje zbog vremena provedenog u igranju igrica	Mladići	Djevojke	Ukupno
Jako se slažem	22,6	6,8	15,0
Djelomično se slažem	17,5	5,0	11,5
Niti se slažem niti se ne slažem	16,1	7,4	11,9
Djelomično se ne slažem	11,9	6,4	9,3
Jako se ne slažem	31,8	74,4	52,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Roditeljsko prigovaranje zbog vremena provedenog u igri igrica je realno u odnosu na vrijeme provedeno u igranju radnim danom. Tako 26,5 % učenika navodi da se jako ili djelomično slaže s tvrdnjom, **što je podjednako udjelu učenika** koji su izjavili da radnim danom provede više od 2 sata u igranju igrica 25,2 % (Tablica 7.). Prikazana usporedba može ukazivati na to da roditelji problem igranja igrica doživljavaju značajnijim u odnosu na problem pretjeranog korištenja društvenih mreža.

Tablica 11. Odnos osobnog doživljaja vremena provedenog u igranju igrica i roditeljskog prigovaranja zbog vremena provedenog u igranju igrica (%)

Osobni doživljaj - previše vremena u igranju igrica	Roditeljsko prigovaranje za igranje igrica					Ukupno
	Jako se slažem	Djelomično se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se ne slažem	Jako se ne slažem	
Jako se slažem	70,5	14	4,3	2,4	8,8	100
Djelomično se slažem	21,9	36,1	18,3	11,8	11,8	100,0
Niti se slažem niti se ne slažem	11,7	15,8	41,8	12,7	17,9	100,0
Djelomično se ne slažem	3,9	11,4	11,7	35,2	37,7	100,0
Jako se ne slažem	2,4	1,9	3,1	3,6	89,0	100,0
Ukupno	15	11,5	11,9	9,3	52,3	100,0

Podaci o odnosu osobnog doživljaja i roditeljskog prigovaranja zbog vremena provedenog u igranju igrica prikazan je u Tablici 11. 70,5 % učenika koji se jako slažu da previše vremena povedu u igranju igrica se također jako slažu s tvrdnjom da im roditelji jako prigovaraju zbog vremena provedenog u igranju igrica.

Stručnjaci koji rade s djecom sve su svjesniji štetnih posljedica korištenja interneta, *smartphonea*, društvenih mreža. Roditelji su također zabrinuti. Vrlo je teško pronaći ravnotežu i postaviti granice u kojima korištenje suvremene tehnologije donosi samo benefite. No i dalje je pitanje koliko smo kao društvo i odrasli svjesni negativnih posljedica koje pretjerano korištenje digitalnih tehnologija ostavlja na djecu i mlade. Podaci o obrascima korištenja interneta kroz bivanje u online okruženju, korištenje društvenih mreža ili igranje videoigrica pokazuju da je potrebno djelovati kao zajednica i kroz javne politike kako bismo promijenili postojeće stanje.

4. Kompulzivna uporaba interneta

Pojam kompulzivne uporabe interneta odnosi se na manjak kontrole nad korištenjem interneta s karakteristikama ovisnosti, poput reakcija suzdržavanja kada je korištenje interneta onemogućeno ili misaone ili ponašajne preokupacije internetom (8). Iako ovisnost o internetu još uvijek nije uvrštena u službenu klasifikaciju mentalnih poremećaja i bolesti, neki stručnjaci smatraju da postoji teoretska podloga za rekonceptualizaciju problematičnog korištenja interneta kao ponašajne ovisnosti (2).

U ESPAD istraživanju kompulzivna uporaba interneta mjeri se od 2015. godine, a procjenjuje se *Ljestvicom kompulzivne uporabe interneta* (Compulsive Internet Use Scale (CIUS))(9). Hrvatska verzija ove ljestvice (8) sastoji se od 14 čestica koje procjenjuju učestalost ponašanja povezanih s kompulzivnom uporabom interneta (npr. „Koliko često nastaviš koristiti internet unatoč namjeri da prestaneš?“). Sudionici odgovaraju na pitanja koristeći ljestvicu od 5 stupnjeva, gdje 1 znači *nikada* a 5 znači *vrlo često*.

Tablica 12. Udio odgovora na česticama ljestvice CIUS, 2019. (%)

CIUS ljestvica	M	SD	Odgovori na česticama				
			Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Vrlo često
1. Koliko ti je često teško prestati koristiti internet kada si online?	2,73	1,27	20,3	25,9	25,8	16,5	11,5
2. Koliko često nastaviš koristiti internet unatoč namjeri da prestaneš?	2,82	1,31	20,0	24,1	22,0	22,0	11,9
3. Koliko ti često drugi (npr, roditelji, prijatelji) govore da bi trebao/la manje koristiti internet?	2,72	1,34	23,4	24,1	22,5	16,8	13,2
4. Koliko često radije koristiš internet umjesto da provodiš vrijeme s drugima (npr, roditeljima, prijateljima)?	2,29	1,20	31,1	32,6	19,1	10,2	6,9
5. Koliko si često neispavan/a zbog interneta?	2,21	1,22	36,6	28,9	18,5	9,4	6,7
6. Koliko često razmišljaš o internetu, čak i kada nisi online?	2,11	1,18	38,8	30,5	17,1	7,7	5,8
7. Koliko se često raduješ svojem sljedećem korištenju interneta?	2,43	1,24	28,0	29,0	23,1	11,8	8,1

CIUS ljestvica	M	SD	Odgovori na česticama				
			Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Vrlo često
8. Koliko često pomisliš da bi trebao/la rjeđe koristiti internet?	2,69	1,29	23,7	22,2	26,4	16,9	10,8
9. Koliko si često neuspješno probao/la provoditi manje vremena na internetu?	2,22	1,22	37,2	26,1	20,7	10,0	6,1
10. Koliko se često žuriš (kući) s poslom kako bi bio/la na internetu?	1,78	1,10	56,0	23,4	11,4	4,8	4,4
11. Koliko često zanemaraš svoje dnevne obaveze (posao, školu ili obitelj) jer bi radije bio/la na internetu?	2,28	1,24	35,4	26,0	20,9	10,9	6,8
12. Koliko često ideš na internet kada si loše raspoložen/a?	2,84	1,33	21,4	20,3	24,6	20,3	13,5
13. Koliko često koristiš internet da bi pobjegao/la od žalosti ili osjetio/la olakšanje od neugodnih osjećaja?	2,51	1,41	34,1	20,2	18,9	13,9	12,9
14. Koliko često se osjećaš nemirno, frustrirano ili živčano kada ne možeš koristiti internet?	1,97	1,18	48,0	25,0	15,2	5,9	5,9

Legenda: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija

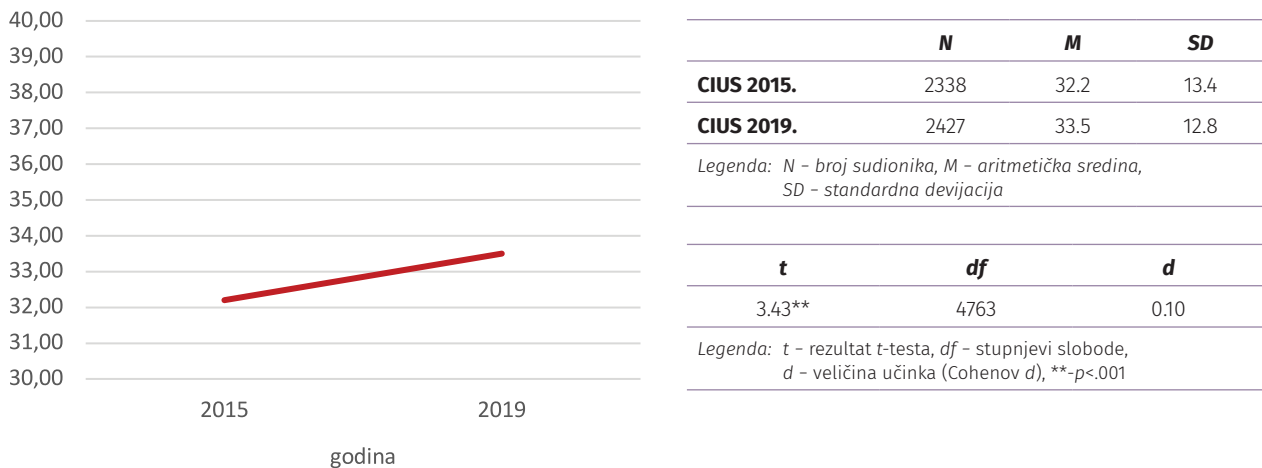
Prema srednjim vrijednostima i udjelima odgovora na skalama procjene za svaku tvrdnju koji su prikazani u Tablici 12. možemo zaključiti da učenici najčešće imaju teškoća s regulacijom količine vremena koju provode na internetu te da koriste internet kada su loše raspoloženi. Više od četvrtine sudionika povremeno misli da bi trebalo rjeđe koristiti internet i ima teškoća s prestajanjem korištenja interneta. Za 13,2 % sudionika druge bliske osobe u njihovom životu vrlo često smatraju da bi trebali manje koristiti internet. Međutim, najveći udio učenika odgovara da nikada nema navedena ponašanja, misli i osjećaje povezane s korištenjem interneta: petina do polovice učenika doživljava da uspijeva regulirati svoje korištenje interneta.

S obzirom da je *Ljestvica kompulzivne uporabe interneta* korištena u valovima istraživanja 2015. i 2019. godine, imamo priliku usporediti je li došlo do promjene u ukupnoj izraženosti tog ponašanja kod 16-godišnjaka u 2019. u odnosu na 2015. godinu.

Ukupni rezultat na ovoj ljestvici kreće se u rasponu od 14 do 70, a veći rezultat ukazuje na kompulzivniju uporabu interneta¹.

¹ U drugim istraživanjima skala za odgovore se ponekad boduje i od 0 do 4, zbog čega se u literaturi može pronaći i raspon rezultata od 0 do 56.

Ukupni rezultat na ljestvici CIUS

Slika 3. Grafički prikaz porasta prosječnog ukupnog rezultata na ljestvici CIUS između 2015. i 2019. godine uz usporedbu rezultata.

Na Slici 3. prikazan je prosječni ukupni rezultat na ljestvici CIUS u ESPAD istraživanjima 2015. i 2019. godine. Rezultat na ljestvici pokazuje kako sudionici u prosjeku rijetko do ponekad doživljavaju gore navedene teškoće u korištenju interneta. Razlika između prosječnih ukupnih rezultata na ljestvici CIUS 2015. i 2019. godine je statistički značajna ($t(4763) = 3.43, p < .001, d = 0.10$), što ukazuje na blagi porast kompulzivne uporabe interneta među hrvatskim 16- godišnjacima u promatranom razdoblju.

Granična vrijednost namijenjena je prepoznavanju osoba koje na nekoj ljestvici postižu rezultate za koje se smatra da ukazuju na značajnu izraženost mjerenih karakteristika – u ovom slučaju, za osobe koje postižu rezultate više od granične vrijednosti smatramo da kompulzivno koriste internet. U literaturi se pronalaze različite granične vrijednosti za ovu ljestvicu (10, 11). Često se kao granična vrijednost koristi ukupni rezultat koji će sudionik postići ako na sve čestice odgovori s „ponekad“. Tako određena rezultat za ljestvicu CIUS s kodiranjem skale za odgovore od 1 do 5 iznosi 42, i njega ćemo u ovoj publikaciji koristiti kao graničnu vrijednost.

Tablica 13. Udio sudionika prema spolu i rezultatu na ljestvici CIUS 2015. i 2019. godine (%)

CIUS	Spol		Ukupno
	M	Ž	
2015.			
ispod granične vrijednosti ≤ 42	43,0	34,5	77,5
iznad granične vrijednosti > 42	9,3	13,2	22,5
ukupno	52,3	47,7	100,0
2019.			
ispod granične vrijednosti ≤ 42	43,1	34,4	77,5
iznad granične vrijednosti > 42	8,7	13,8	22,5
ukupno	51,8	48,2	100,0

Rezultate iznad graničnog na ljestvici CIUS 2015. godine postiglo je 9,3 % mladića i 13,2 % djevojaka, a 2019. godine 8,7 % mladića i 13,8 % djevojaka (Tablica 13.). Iz podataka je vidljivo da su djevojke nešto sklonije kompulzivnoj uporabi interneta, ali i da velika većina učenika (77,5 %) internet ne koristi na kompulzivan način, odnosno na ljestvici CIUS postiže rezultate ispod granične vrijednosti. Ne postoji statistički značajna razlika između udjela djevojaka ($z = 0.5221, p > .05$) niti mladića ($z = -0.4194, p > .05$) koji postižu rezultate iznad granične vrijednosti u valovima istraživanja 2015. i 2019. godine.

4.1. Kompulzivna uporaba interneta i depresivni simptomi

Kompulzivna uporaba interneta kod adolescenata povezuje se s depresivnim simptomima, a ta je povezanost pokazana i na hrvatskom uzorku (12).

Modul za mentalno zdravlje unutar ESPAD upitnika se mijenjao kroz povijest ovog istraživanja. Iako je ESPAD istraživanje primarno istraživanje koje se bavi istraživanjem uporabe sredstava ovisnosti među 16-godišnjacima od 1999. godine postoji mogućnost uvrštavanja dodatnih izbornih modula kao što je modul pitanja o mentalnom zdravlju učenika. Tako je u ESPAD upitniku u razdoblju 1999.-2011. godine postojala mogućnost uključivanja Rosenbergove skale samopoštovanja (13), u razdoblju 2007.-2011. godine CES-D skale (Upitnik depresivnih simptoma) (14), a u razdoblju 1999.-2011. set pitanja koji je uključio pitanje o samoozljeđivanju, bjehu od kuće i pokušaju samoubojstva. Uključivanje tih modula je odluka nacionalnih ESPAD koordinatora, a hrvatski istraživački tim je uključio te setove pitanja kroz cijelo vrijeme provedbe (1995.-2019.). Međunarodna usporedba podataka je ograničena jer vrlo malo zemalja sudionica ima kontinuitet uključivanja tih pitanja, te podaci koji nisu obavezni dio upitnika nisu dio združene ESPAD baze.

U razdoblju od 2011. do 2019. godine u Hrvatskoj se u sklopu istraživanja ESPAD bilježi porast depresivnih smetnji (+1,3 % za mladiće i +3,9 % za djevojke) među 16-godišnjacima. Ovaj trend potaknuo je zanimanje za čimbenike koji su povezani s tim porastom. Budući da se kod adolescenata pretjerana uporaba interneta dovodi u vezu s depresivnim smetnjama (15, 16), odlučili smo provjeriti postoji li ta povezanost i u ovom istraživanju.

Depresivni simptomi u ESPAD upitniku procijenjeni su pomoću Ljestvice depresivnosti Centra za epidemiološka istraživanja (*Center for Epidemiological Studies – Depression Scale, CES-D*; (14)). Ova ljestvica od 2015. godine nije dio standardnog ESPAD upitnika, već je uključena kao nacionalno specifično za 2019. Kratka verzija ove ljestvice sadrži šest čestica koje procjenjuju učestalost doživljavanja simptoma povezanih s depresijom u posljednjih sedam dana (npr. „Koliko si često u posljednjih 7 dana osjećao/la da obveze možeš obaviti samo uz veliki napor?“). Sudionici odgovaraju na ljestvici od četiri stupnja, gdje 1 znači *nikada ili rijetko*, a 4 *većinu vremena*. Ukupni rezultat kreće se od 6 do 24, a veći rezultat upućuje na doživljavanje izraženijih depresivnih smetnji u posljednjih 7 dana. Granična vrijednost za prepoznavanje klinički izraženih simptoma je ukupni rezultat od 16 bodova i više (14). U ovoj analizi koristili smo istu graničnu vrijednost, iako neki autori smatraju da ona može precijeniti udio osoba koje često doživljavaju depresivne smetnje (17).

Tablica 14. Udio učenika koji na ljestvicama CIUS i CES-D postižu rezultate ispod i iznad graničnih vrijednosti po spolu i ukupno iz rezultata 2019. godine (%)

Spol	CIUS	CES-D		Ukupno
		Ispod granične vrijednosti ≤ 16	Iznad granične vrijednosti > 16	
M	Ispod granične vrijednosti ≤ 42	78,7	4,6	83,3
	Iznad granične vrijednosti > 42	13,0	3,8	16,7
	Ukupno	91,6	8,4	100,0
Ž	Ispod granične vrijednosti ≤ 42	56,6	14,7	71,3
	Iznad granične vrijednosti > 42	14,7	13,9	28,7
	Ukupno	71,3	28,7	100,0
Ukupno*	Ispod granične vrijednosti ≤ 42	68,0	9,5	77,5
	Iznad granične vrijednosti > 42	13,8	8,7	22,5
	Ukupno	81,9	18,1	100,0

* Pearsonov hi-kvadrat test potvrđuje povezanost kompulzivne upotrebe interneta s doživljavanjem depresivnih smetnji ($\chi^2(1) = 224,7, p < .001$).

U Tablici 14. prikazan je udio učenika koji postižu rezultate iznad i ispod graničnih vrijednosti na ljestvicama CIUS i CES-D. Vidljivo je kako 8,7 % učenika postiže visoke rezultate i na *Ljestvici kompulzivne upotrebe interneta* i na *Ljestvici depresivnih smetnji*. Pritom je veći udio djevojaka koji postiže rezultate iznad graničnog na obje ljestvice (13,9 % djevojaka prema 3,8 % mladića). Također je veći udio djevojaka koje postižu rezultate iznad graničnog na ljestvici CES-D (28,7 % djevojaka prema 8,4 % mladića), dok je kod rezultata iznad graničnog na ljestvici CIUS razlika manje izražena (28,7 % djevojaka prema 16,7 % mladića). Većina učenika (68,0 %) ipak postiže rezultate manje od graničnog na obje ljestvice.

5. Učestalost igranja igara na sreću

Svaka igra u kojoj se za uplatu određenog iznosa sudionicima pruža mogućnost stjecanja dobitka u novcu, stvarima, uslugama ili pravima, pri čemu dobitak ili gubitak ovisi pretežito o slučaju ili nekom drugom neizvjesnom događaju (18) smatra se kockanjem. U Hrvatskoj su svi legalni oblici kockanja regulirani Zakonom o igrama na sreću i pripadajućim pravilnicima, a sve igre na sreću zabranjene su maloljetnim osobama, odnosno osobama mlađim od 18 godina.

Razvoj problema koje vežemo uz kockanje i klađenje često ostaje neprimijećen budući da ih je teško mjeriti i zapaziti (19). Delinkvencija i kriminalno ponašanje, loš akademski uspjeh, rano napuštanje škole, poremećeni odnosi u obitelji i među vršnjacima, samoubojstva, anksioznost i depresija, zlouporaba alkohola i drugih droga vežu se uz probleme kockanja i klađenja među adolescentima (19, 20).

Za razliku od alkohola, duhana i ostalih droga, kockanje i klađenje nema vidljivih i lako uočljivih znakova intoksikacije ili konzumacije. Nadalje, problematično kockanje i klađenje ostaje društveno nevidljivo i prikriveno popularnim zabludama. Štoviše, reklamiranje i masovni mediji uspjeli su u destigmatizaciji kockanja i klađenja (21).

Igre na sreću su podijeljene u nekoliko kategorija: lutrijske igre (loto, bingo, ekspres lutrija, sportske prognoze i slično), igre u kasinima (igre koje se priređuju isključivo u prostorima kasina koje igrači igraju na stolovima za igru s kuglicama, kartama ili kockicama), igre klađenja (sportsko klađenje, klađenje na utrke pasa ili konja) te igre na sreću na automatima (igre koje se igraju na programski upravljanim elektromehaničkim ili elektroničkim uređajima) (18).

Bez obzira na brojne zakonske odredbe, mladi se i dalje uspijevaju uključiti u igre na sreću, posebice kad je riječ o sportskom klađenju kod mladića.

Sve veća rasprostranjenost igara na sreću nastavlja se i danas, važno je naglasiti da je kroz živote sadašnje generacije mladih kockanje „legalno“, društveno prihvatljivo i sve popularnije kao jedan od načina rekreacije i provođenja slobodnog vremena (22).

Tablica 15. Kockanje u posljednjih 12 mjeseci po spolu (%)

Kockanje u posljednjih 12 mjeseci	Mladići	Djevojke	Ukupno
Nisam kockao/la za novac u posljednjih 12 mjeseci	70,9	95,4	82,8
Jednom mjesečno ili manje	13,9	3,0	8,6
2-4 puta na mjesec	9,2	0,9	5,2
2-3 puta tjedno	6,0	0,7	3,4
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Podaci o učestalosti kockanja (Tablica 15.) u posljednjih 12 mjeseci govore nam da 82,8 % učenika nije kockalo za novac u posljednjih 12 mjeseci, od toga očekivano više djevojaka (95,4 %) u odnosu na mladiće (70,9 %). Jednom mjesečno ili manje kockalo 13,9 %, 2-4 puta na mjesec 9,2 % a 2-3 puta tjedno 6,0 % mladića. Udio djevojaka koje su u posljednjih 12 mjeseci kockale za novac u različitim vremenskim okvirima iznosi 4,6 %.

Tablica 16. Igranje igara na sreću u posljednjih 12 mjeseci prema tipu igre (%)

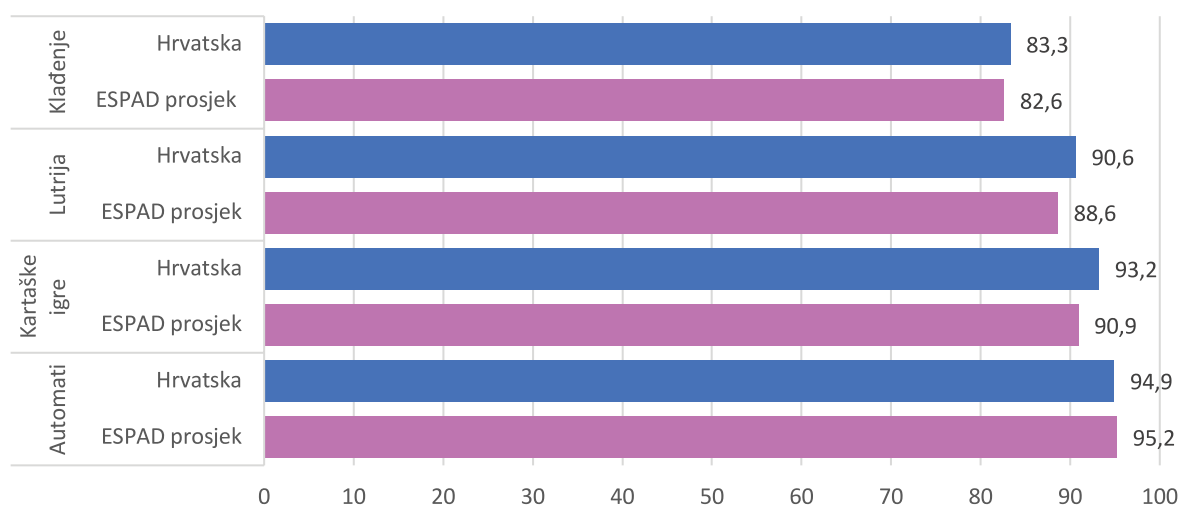
Igranje igara na sreću	Automati	Kartaške igre	Lutrija	Klađenje
Nisam igrao/la takve igre u posljednjih 12 mjeseci	94,9	93,2	90,6	83,3
Jednom mjesečno ili manje	3,3	4,3	6,1	7,0
2-4 puta na mjesec	1,0	1,6	2,0	5,4
2-3 puta tjedno	0,8	0,9	1,2	4,2
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0

Kao što je ranije navedeno igre na sreću su raspoređene u nekoliko kategorija, te smo učenike pitali koji tip igara na sreću su igrali u posljednjih 12 mjeseci. Prema njihovim izjavama (Tablica 16.) najmanje učenika je igrao igre na sreću u automat klubovima 5,1 %, slijede kartaške igre 6,8 %, lutrijske igre s udjelom od 9,4 % učenika koji su uplaćivali lutrijske listiće te klađenje u kladionicama s udjelom od 16,7 % učenika. Zabrinjava podatak da je 16-godišnjacima omogućen ulazak u prostore automat klubova i kladionica iako prema Zakonu o igrama na sreću mladima od 18 godina nije dozvoljen ulaz u takve prostore.

Tablica 17. Igranje igara na sreću u posljednjih 12 mjeseci prema tipu igre i spolu, **udio učenika koji su izjavili da su u posljednjih 12 mjeseci igrali igre na sreću (%)**

Igranje igara na sreću	Spol	Nisam igrao/la takve igre u posljednjih 12 mjeseci	Jednom mjesečno ili manje	2-4 puta na mjesec	2-3 puta tjedno	Ukupno
Automati	M	72,8	17,0	5,8	4,5	100,0
	Ž	77,2	15,8	5,3	1,8	100,0
	UK	73,3	16,9	5,7	4,1	100,0
Kartaške igre	M	75,2	14,2	6,3	4,2	100,0
	Ž	56,1	21,1	17,5	5,3	100,0
	UK	72,7	15,1	7,8	4,4	100,0
Lutrija	M	63,8	18,6	10,5	7,1	100,0
	Ž	36,2	48,3	10,3	5,2	100,0
	UK	60,1	22,6	10,5	6,8	100,0
Klađenje	M	15,0	30,5	30,5	24	100,0
	Ž	46,7	26,7	15,0	11,7	100,0
	UK	19,1	30,0	28,5	22,4	100,0

S ciljem dodatne provjere zastupljenosti pojedinih igara na sreću analizirali smo podatke samo za one učenike koji su izjavili da su u posljednjih 12 mjeseci igrali igre na sreću (Tablica 17.). Usporedbom različitih igara na sreću među onima koji su u posljednjih 12 mjeseci igrali neku od navedenih igara, najviše se kladilo (80,9 %), od toga očekivano više mladića (85,0 %) u odnosu na djevojke (53,3 %). Slijede svi oblici lutrijskih igara s udjelom od 39,9 % učenika, kartaške igre s udjelom učenika od 27,3 %, te igre na automatima (26,7 %). Lutrijske igre su zastupljenije kod djevojkama, njih 63,8 % je u posljednjih 12 mjeseci igralo lutrijske igre u odnosu na 36,2 % mladića. Usporedbom učestalosti igranja različitih igara na sreću među onima koji su u posljednjih 12 mjeseci igrali neku od navedenih igara, najizraženija je učestalost od jednom mjesečno ili manje, osim za kategoriju klađenja gdje su udjeli kod mladića podjednaki. Tako 30,5 % mladića izjavljuje da se kladi jednom mjesečno ili manje, 30,5 % 2-4 puta na mjesec, a čak 24,0 % njih to čini 2-4 puta tjedno.

Slika 4. Usporedba Hrvatske i ESPAD prosjeka prema tipu igre na sreću, udio učenika koji **NISU** u posljednjih 12 mjeseci igrali igre na sreću (%)

Usporedba uključenosti mladih u Hrvatskoj i ESPAD prosjeka u različite tipove igara pokazuje da ne postoje razlike među njima. Tek je neznatno udio učenika koji su igrali kartaške igre, lutriju ili su se kladili veći kod mladih u Hrvatskoj u odnosu na ESPAD prosjek (Slika 4.).

U Tablici 18. prikazano je u kojoj mjeri učenici koriste internet za svoje igranje igara na sreću. Obzirom da je to zakonski zabranjeno u fizičkom obliku, očekivano je da će mladi više koristiti za igranje igara na sreću/kockanje *online* okruženje u kojem su i kontrole slabije. Podaci nam govore da je 44,4 % učenika koji su izjavili da su se kockali u posljednjih 12 mjeseci koristilo *online* okruženje za tu aktivnost. Kao i u svim ranije navedenim podacima o kockanju i klađenju takav oblik ponašanja učestaliji je kod mladića (45,0 %) u odnosu na djevojke (40,0 %).

Tablica 18. Kockanje na internetu u posljednjih 12 mjeseci po spolu, **udio učenika koji su izjavili da su u posljednjih 12 mjeseci kockali (%)**

Kockanje na internetu	Mladići	Djevojke	Ukupno
Nisam kockao/la u posljednjih 12 mjeseci	10,2	13,3	10,6
Nikada nisam kockao/la preko interneta	44,8	46,7	45,0
Rijetko	18,2	18,3	18,2
Ponekad	7,5	15,0	8,4
Većinom	10,0	3,3	9,1
Uvijek	9,5	3,3	8,7
Ukupno	100	100	100

Tablica 19. Kockanje dulje od dva sata u jednoj prilici u posljednjih 12 mjeseci - **udio za učenike koji su kockali u životu (%)**

Kockanje dulje od 2 sata u jednoj prilici	%
Nikada	60,4
Nisam kockao/la u posljednjih 12 mjeseci	13,6
Manje od jednom mjesečno	11,3
Jednom mjesečno	4,5
Jednom tjedno	6,1
Svaki ili gotovo svaki dan	4,1
Ukupno	100,0

Vrijeme provedeno u kockanju jedan je od čimbenika koji mogu utjecati na razvoj ovisnosti. Podaci prikazani u Tablici 19. pokazuju da je 10,2 % učenika koji su izjavili da su u životu kockali u takvoj aktivnosti provelo dulje od dva sata u jednoj prilici jednom tjedno, svaki ili gotovo svaki dan.

Tablica 20. Udio učenika koji su izjavili da su ulagali sve više novca i koji su lagali svojim bližnjima o kockanju - u uzorku učenika koji su kockali u životu (%)

Kockanje za sve više novca	%	Laganje koliko kockaš	%
Ne	77,0	Ne	84,5
Da	23,0	Da	15,5
Ukupno	100	Ukupno	100

Značajan rizik za razvoj ovisnosti podrazumijeva ponašanje kada osoba sve više novca ulaže, a kako bi povratila izgubljeni novac. Stručnjaci snažnim ekstrinzičnim motivom koji predstavlja značajan rizik za razvoj i održavanje ovisnosti o kockanju smatraju takozvani „lov gubitka“. Javlja se nakon velikog broja gubitaka, a podrazumijeva ulaganje sve više novca iako se gubitci nagomilavaju. Ovakav trend javlja se kod gotovo svih osoba koje pripadaju populaciji problematičnih kockara. Također, navedeno ponašanje predstavlja temelj za razvoj brojnih problema povezanih s kockanjem, kako financijskih, tako i psiholoških i socijalnih (23).

Prema izjavama učenika koji su u posljednjih 12 mjeseci kockali 23,0 % ili njih 107 je navelo da su osjećali potrebu za ulaganjem sve više i više novca dok su kockali, a 15,5 % učenika (72 učenika) je lagalo svojim bližnjima ili okolini o aktivnostima kockanja (Tablica 20.).

6. Zaključni osvrt

Suvremeno društvo i moderan način života u značajnoj mjeri utječu na sve, a posebno na mlade. Svakodnevni život danas je nezamisliv bez uporabe interneta. U ESPAD istraživanju 2019. godine prikupljeni su razni pokazatelji ponašajnih ovisnosti. Neki od rezultata dobivenih u istraživanju su sljedeći:

- 92,6 % učenika svakodnevno provodi vrijeme u *online* okruženju, dodatno još 5,1 % učenika to čini minimalno jednom tjedno. Tek 2,8 % mladića i 1,9 % djevojaka provode svoje vrijeme rjeđe od jednom mjesečno u *online* okruženju.
- Zabrinjava podatak da više od dva sata dnevno radnim danom u *online* komunikaciji na društvenim mrežama provede 71,1 % učenika, od toga 80,5 % djevojaka i 62,3 % mladića. Podaci o utrošenom vremenu vikendom su još učestaliji, tako 70,7 % mladića i 88,0 % djevojaka izjavljuje da u *online* komunikaciji provede više od dva sata.
- 33,5 % učenika navodi da se jako ili djelomično slaže s tvrdnjom da se loše osjećaju bez društvenih mreža, podjednako mladići (32,4 %) i djevojke (34,6 %).
- Više od polovice (56,8 %) 16-godišnjaka radnim danom ne igra igrice ili to čini rjeđe od pola sata dnevno. Djevojke u većoj mjeri ne provode svoje slobodno vrijeme na taj način (78,4 %) u odnosu na mladiće (36,6 %).
- 52,5 % učenika koji su izjavili da radnim danom u igri igrice provedu šest i više sati se u potpunosti ili djelomično slažu s tvrdnjom da previše vremena provode u takvom obliku igre. Zabrinjava podatak o udjelu od 23,7 % učenika koji u igri video igrice provedu šest i više sati dnevno i ne smatra da je to previše vremena.
- 16,3 % učenika potvrđuje tvrdnju da se loše osjećaju kad nisu u mogućnosti igrati igrice.
- Prema pokazateljima kompulzivne uporabe interneta 2015. godine 9,3 % mladića i 13,2 % djevojaka pokazuje navedeno rizično ponašanje, a 2019. godine 8,7 % mladića i 13,8 % djevojaka.
- U razdoblju od 2011. do 2019. godine u Hrvatskoj se u sklopu istraživanja ESPAD bilježi porast depresivnih smetnji (+1,3 % za mladiće i +3,9 % za djevojke).
- U posljednjih 12 mjeseci govore 82,8 % učenika izjavljuje da nije kockalo za novac, od toga očekivano više djevojaka (95,4 %) u odnosu na mladiće (70,9 %).
- Najviše učenika koji su u posljednjih 12 mjeseci igrali neku od igara na sreću se kladilo (80,9 %), slijede svi oblici lutrijskih igara s udjelom od 39,9 % učenika, zatim kartaške igre s udjelom učenika od 27,3 % te igre na automatima (26,7 %).
- Lutrijske igre su zastupljenije kod djevojaka, njih 63,8 % je u posljednjih 12 mjeseci igralo lutrijske igre u odnosu na 36,2 % mladića.

- 44,4 % učenika koji su izjavili da su se kockali u posljednjih 12 mjeseci koristilo je *online* okruženje za tu aktivnost.
- 10,2 % učenika koji su izjavili da su u životu kockali, kockalo je dulje od dva sata u jednoj prilici jednom tjedno, svaki ili gotovo svaki dan.
- Prema izjavama učenika koji su u posljednjih 12 mjeseci kockali 23,0 % ili njih 107 je navelo da su osjećali potrebu za ulaganjem sve više i više novca dok su kockali, a 15,5 % učenika (72 učenika) je lagalo svojim bližnjima ili okolini o aktivnostima kockanja.

7. Literatura

1. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (11th ed.; ICD-11; World Health Organization, 2019). American Psychiatric Association's (2013) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.; DSM-5). World Health Organization (2019).
2. Dodig Hundrić, D., Ricijaš, N. i Vlček, M. (2018). Mladi i ovisnost o internetu – pregled suvremenih spoznaja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 54(1), 123-137.
3. Blažeka Kokorić, S. (2020). Influence of New Information and Communication Technologies on Family Life. *Medijske studije*, 11(22), 81-101.
4. Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., and Hasebrink, U. (2020). EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries. EU Kids Online.
5. Zuckerman Itković, Z., Petranović, D. Ovisnosti suvremenog doba –Strast i muka. Zagreb: Školska knjiga; 2009.
6. Dokler Ana, Istraživanje o videoigrama: navike, motivi i stavovi hrvatskih osnovnoškolaca, dostupno na <https://www.medijskapismenost.hr/istrazivanje-o-videoigrama-navike-motivi-i-stavovi-hrvatskih-osnovnoskolaca/> 2019., preuzeto 3. kolovoz 2022.
7. Center on Media and Child's Health, <https://cmch.tv/parents/video-games/>, preuzeto 3. kolovoz 2022.
8. Jovičić-Burić, D., Muslić, Lj., Krašić, S., Markelić, M., Pejnović Franelić, I. i Musić Milanović, S. (2021). Croatian validation of the Compulsive Internet Use Scale. *Addictive Behaviors*, 119, 106921.
9. Meerkerk, G.-J., Van Den Eijnden, R. J. J. M., Vermulst, A. A. i Garretsen, H. F. L. (2009). The Compulsive Internet Use Scale (CIUS): some psychometric properties. *CyberPsychology & Behavior*, 12(1), 1-6.
10. Guertler, D., Rumpf, H.-J., Bischof, A., Kastirke, N., Petersen, K. U. i Meyer, C. (2014). Assessment of Problematic Internet Use by the Compulsive Internet Use Scale and the Internet Addiction Test: A Sample of Problematic and Pathological Gamblers. *European Addiction Research*, 20, 75-81.
11. Yong, R. K. F., Inoue, A. i Kawakami, N. (2017). The validity and psychometric properties of the Japanese version of the Compulsive Internet Use Scale (CIUS). *BMC Psychiatry*, 17(1), 201.
12. Erceg, T., Buljan Flander, G. i Brezinščak, T. (2018). The Relationship Between Compulsive Internet Use and Symptoms of Depression and Anxiety in Adolescence. *Alcoholism and Psychiatry Research*, 54, 101-112.
13. Rosenberg, M. 1989. *Society and the Adolescent Self-Image*. Middleton CT: Wesleyan University Press.
14. Radloff, L. S. 1977. The CES-D scale: A self-report depression scale for research in the general population. *Applied Psychological measurement*, 1, 385-401.

15. Morita, M., Ando, S., Kiyono, T., Morishima, R., Yagi, T., Kanata, S., Fujikawa, S., Yamasaki, S., Nishida, A. i Kasai, K. (2022). Bidirectional relationship of problematic Internet use with hyperactivity/inattention and depressive symptoms in adolescents: a population-based cohort study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31, 1601-1609.
16. Strong, C., Lee, C.-T., Chao, L.-H., Lin, C.-Y. i Tsai, M.C. (2018). Adolescent Internet Use, Social Integration, and Depressive Symptoms: Analysis from a Longitudinal Cohort Survey. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 39(4), 318-324.
17. Santor, D. A., Zuroff, D. C., Ramsay, J. O., Cervantes, P. i Palacios, J. (1995). Examining Scale Discriminability in the BDI and CES-D as a Function of Depressive Severity. *Psychological Assessment*, 7(2), 131-139.
18. Zakon o igrama na sreću NN 87/09, 35/13,158/13,41/14,143/14,114/22. Preuzeto 03.10.2022. s <https://www.zakon.hr/z/315/Zakon-o-igrama-na-sre%C4%87u>.
19. Hardoon, K., Gupta, R., Derevensky, J. L. Psychosocial Variables Associated With Adolescent Gambling. *Psychology of Addictive Behaviors*. 2004;18(2):170-9.
20. Messerlian, C., Derevensky, J. L., Gupta, R. Youth gambling problems: A public health perspective. *Health promotion International*. 2005;Vol.20 No.1.
21. Pejnović Franelić, Iva; Sklonost studenata prve godine sveučilišnih studija prema kockanju i klađenju, disertacija Zagreb 2013.
22. Dodig, D., Ricijaš, N. i Rajić-Stojanović, A. (2014). Sportsko klađenje studenata u Zagrebu – doprinos uvjerenja o kockanju, motivacije i iskustva u igrama na sreću. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(2), 215 – 242.

